

Matjaž
Kmecl

List iz dnevnika na inventurni dan

Če sem strnjeno kritičen, je doslej nova demokracija na Slovenskem pokazala poudarjeno protikulturen obraz. Odvzela je vsaj polovico vrednosti budžetskega denarja za kulturo (koliko mučnih sej, konfliktov in dela je bilo skozi vsa osemdeseta leta potrebnih, da se je ta sicer še zmeraj ne ravno razkošen denar začel dozdevati približno normalen).

V maniri najbolj vulgarnih materialistov se je z vso močjo obnovil znameniti diamatni obrazec o družbenoproizvodni bazi, ki ustvarja novo vrednost, in nadstavbi, ki ni drugega kot poraba in ki mora zmeraj spet čakati na morebitno uspešnost »baze«; odprle so se trapaste polemike o tem, kdo je v suvereni Sloveniji prvi – ali vojaki ali pesniki; frustrirane pesnice in različni polpismeni Slovenci pišejo sebi ustrezne manifeste s pljuvanjem po tem ali onem predelu kulture; kultura in umetnost se spet delita po ideološkem ključu; naglo rastejo nove pregrade med ljubiteljsko (»zkosovsko«), alternativno, profesionalno oziroma institucionalno, med ljubljansko in regionalno, močvirniško in toto kulturo; nacionalni investicijski paket je v ruševinah, kolikor ga je še, pa ga po bogvekakšni strasti ali preudarku rušijo kar kulturniki sami; novi davčni sistem je davek na avtorsko delo vrnil na nekdanjih 25% in pesnike – na primer – izenačil z zadnjim obrtniškim štancarjem (ob tem beremo v časopisu še ciničen, morebiti ignorantski komentar, da je to za umetnike ugodno, ker se jim z večjim davkom zmanjša dohodninska osnova): kot da niso legije slovenskih umetnikov in mladih, idealističnih intelektualcev sto in več let umirale zaradi tuberkulozne podhranjenosti – za kaj drugega kot za slovensko suverenost in svobodo – ali jih je bilo še premalo? Jurčič, eden od njih, ki je umrl, supernadarjen in supersestradan, 37-leten, si je zapisal takrat v beležnico: Mi smo kakor Mojzes, ki kažemo svojemu narodu pot v obljubljeni deželo, sami pa je ne bomo nikoli dosegli. Vse je tako, kot da mlada slovenska država s komaj umljivim zgodovinskim mazohizmom skrbi, da je res ne bi in da bo prej Slovenija zginila z zemljevida evropskih nacionalnih kultur. S tako politiko se bo to namreč zanesljivo slejkoprej zgodilo: ni si mogoče puščati krvi do onemoglosti. Novi, popolnoma neslovenski prometni davki, na pamet preplankani iz bogve katerih evropskih obrazcev, obdavčujejo knjigo kot končni izdelek z dodatnimi 5%, toda zvišujejo tudi takso na vse poprejšnje postopke z njo, od surovin do dela. Na cesti mi je za božič znan urednik vrgel v obraz, kot da sem kaj kriv (čeprav res sedim v ornamentalnem predsedstvu države), da slovenski knjigi ni šlo tako slabo ne pod Francem Jožefom ne v gnili in tudi ne v boljševidni Jugoslaviji. – Že prej je veljalo, da kulturna sfera vrača državi v obliki davkov velik del tistega, kar od nje dobi; zdaj jo država brutalno odira; trop uradnikov in kvaziekonomistov – v tej posadki sta pozicija in opozicija enotni – pa za spremljavo vpije od hudega ob sleherni subvenciji, ki jo za nacionalno kulturo oblast še oddeli. Bojan Štih je svojčas govoril, da je edina resnična internacionala, ki ji je predvsem vse nacionalno in kulturno v napoto,

vulgarnoekonomistična; mirili smo ga in mu skušali dopovedati, da ni tako hudo. Zdaj se njegov gnev drastično in surovo potrjuje, kajti največji strošek nove demokracije niso ne zdravstvo, ne šolstvo, ne kultura, temveč prostora kraja v znamenju belih ovratnikov: kdo je elanovce dokončno povprašal, recimo Kodra, kam je šel ves tisti izginuli denar; kdo je raziskal Grubeličev primer; kdo je zamečkal avtomobilsko »afero«, ob kateri smo se vsaj nekoliko starejši letniki spomnili povojnih »gajžlarjev« in »pšeničnikov« kot prestižnih znamenj nove, jare oblasti; kdo tolerira vsenavzkrižno krajo v gozdovih, ki povrhu postaja ekološki problem, ob katerem niti zeleni ne mignejo s prstom in ob vsej svoji odgovornosti ne zajecljajo še ponižne besede ne; kdo bo vsaj zabeležil vse drugo ponikanje nacionalnega premoženja v anonimnost in privatnost, in to vrednosti, ob kateri je kulturniški dinar otročja malenkost? – Slovenski umetnik postaja in ostaja proletarec svojega naroda, njegov talec, talec njegove lastne nadutosti. – Stari Latinci so si predstavljali, da je kultura vse, kar zmore in zna človek storiti mimo nature, z lastno ustvarjalnostjo. Tako pojmovana kultura je navsezadnje tudi temeljna določnica vseh družbenih in predvsem nacionalnih skupin. Umetnik naredi pesem ali roman iz nič, iz svojega duha, torej je svojevrstna zgoščenost takšnega pravila, njegovo poosebljenje. Če ga torej zavržemo, posredno ali neposredno, predvsem odločilno zametujemo lastno nacionalno bit, humus te biti – naj se sliši še tako staromodno in obrabljeno. – Klici, naj se pesnik (slikar, igralec...) pač »obnaša tržno«, da bo enako-pravno in moderno preživel, so znamenje sprenevedavosti ali zabitosti, kajti nacionalna kultura (o njej sedaj pišem) funkcionira tudi še vse drugače, ne le kot tržno blago; pa tudi nekaj izkušenj, kaj to pomeni, smo si že nabrali: tržno »obnašanje kulture« vrže na površje predvsem maherje vseh vrst, kramarje, mešetarje, hokuspokarje – še najmanj umetnost; tudi Slovenci imamo že kar nekaj »tržnih umetnikov«, ki strežejo najbolj razprostranjenemu (cenenemu, velikoserijskemu, potrošnemu) okusu, ki je pač tržno najbolj zanimiv, obenem pa tudi simpatičen političnim dacarjem, saj prinaša največ v državno blagajno (vendar žal tudi najmanj v slovensko kulturo, v skupno kulturno potenco, »legitimacijo«). – Če nekaj malega, pa ne preveč, podramatiziram, se mi vse skupaj zmeraj bolj čmoka v polna usta slabega okusa: pod vsemi mogočimi pretvezami in izgovori se vsiljuje novo barbarstvo, zdaj do kraja nacionalizirano (noben Turek, ki škili čez mejo, nobena velikonemška nevarnost, ki utegne šele priti, noben Dunaj in tudi Beograd ne – te fraze lahko kar pospravimo, kot najbrž tudi tisto, da smo se kot narod obdržali s kulturo; mogoče smo se, vendar se zdaj zagotovo ne – na to so nekateri celo ponosni): vse odločitve za takšno stanje je sprejela skupščina voljenih slovenskih odposlancev in so tako rekoč izključna volja slovenskega ljudstva. Nekakšen salonski prepir med skupščinskim kulturnim odborom in ministrstvom ni stvari niti za dlako izboljšal, ostal je na ravni erističnega larpurlara, alibičen nastop kulturniških udeležencev oblasti. – In kot se mi iz enega kosa bridko trga ta ne-dnevniški zapis, ob njem pa se naglo stopnjuje utrujenost od nenehnega ponavljanja tisočkrat ponovljenih stvari, se mi vmes utrinjajo spominske bliskavice: petdeset ravnateljic različnih šol, ki me rotijo, naj za božjo voljo kaj storimo za šolarsko prehrano, na hitro sem anketiral nekaj šol – na nekaterih je bilo še dobro, na drugih, s številnimi vozači ali v obubožanih krajih nekulturno revno, posamezni otroci prosjajo za kos kruha ali pa ga zanje – celo z učiteljevo vednostjo – izmaknejo tisti, ki jim starši še lahko plačajo malico; predsednik

najvišjega organa slovenske oblasti me je obdolžil, da sem sestavil Poldetu Bibiču govor za proslavo ob Prešernovem dnevu (zdel se mu je kritičen in oster) – tudi v prejšnjem »režimu« so me obdolžili tega greha – ob znamenitem Bibičevem govoru na osrednji Prešernovi proslavi – oblast se menja, njen način mišljenja in žaljivosti pa ne (kot da Bibič z nekaj pohvalno sprejetimi knjigami ni zelo dobro »pismen« in kot da si jaz ne upam sam povedati, kar mislim); ko so bili koroški pevci v Ljubljani, je visok predsednik zamudil na njihov sprejem; ko je z zamudo le prišel, pa so mu ploskali, eden od ministrov je opazil, da nisem pomagal, in je čez ves prostor denunciantoško zavpil: A ti pa ne boš ploskal?! Ne, res, stvari se bistveno ne menjajo, menjajo se samo časi; nekatere stvari so večne, med njimi slepota in zagovednost – ter seveda siromakova krizantema v gumbnici slovenskega umetnika in naše kulture.

Slovenska književnost in slovenska država (list iz dnevnika)

Janko
Kos

Premišljam, kakšne posledice bo imel nastanek lastne slovenske države za slovensko literaturo, in sem negotov. Ali se bo dejstvo, da je zdaj prvič v zgodovini večina slovenskih dežel povezana v državno organizacijo s svojim lastnim centrom, tako da bo od drugih držav oddeljena s praviimi državnimi mejami, kaj poznalo na notranji podobi književnosti, ki je že nekaj stoletij obstajala v drugačnih sociopolitičnih okvirih? Od tod si je verjetno pridobila vrsto značilnih potez, kot je na primer prevlada lirike nad pripovedništvom in dramatikom, poseben tip romana in romanesknega junaka, velik pomen nacionalnih, demokratično plebejskih, moralističnih tém, in še marsikaj. Lastna država utegne vplivati na t. i. slovenski »narodni značaj«, na profile socialnih slojev, na samozavest različnih elit in na razmerja med njimi – in tudi literati so po svoje ena teh elit. Se bo njihov duhovni pomen s tem povečal ali zmanjšal? In kako se bo to poznalo v vsebini in oblikah njihove »produkcije«?

Na ta vprašanja ne vem odgovora. Pa ne samo zato, ker takšnih učinkov še ne poznamo in jih bo pokazala šele prihodnost. Pač pa iz preprostega razloga, ker se značaj kake literature ne določa samo z obstojem te ali one države oziroma njenih političnih, socialnih, moralnih okvirov, ampak ga oblikuje najslojnejši duhovnozgodovinski proces, ki se ne omejuje na posamezne države, ampak zajema Evropo v celoti oziroma v našem času že ves svet. Ta proces pa navsezadnje odloča tudi o usodi, obliki in moči držav. V zadnjih desetletjih je tak proces predvsem prehod v t. i. postmoderno dobo z njenimi tehnološkimi, organizacijskimi in kulturnimi novostmi. In čeprav bo nova slovenska država gotovo vplivala tudi na naravo slovenske literature, ki bo nastajala v njenih okvirih, bosta vendarle obe – slovenska književnost in slovenska država – vsaka zase in na svoj poseben način odvisni predvsem od usodnih vplivov globalnega procesa; in